

Waarnemingen rond de doop

Sinds een jaar of vijf houden we in de Gereformeerde kerk van Groningen-Oost jaarlijks ongeveer vijf doopouderavonden. Ik nodig dan mensen die in verwachting zijn uit om, aan de hand van de doopformulieren, met elkaar te praten over de betekenis van de doop en de invulling van de doopdiensten. We dopen in de gemeente Groningen-Oost jaarlijks ongeveer 25 kleintjes. De doopdiensten worden maandelijks gehouden.

De laatste jaren heb ik dus zeker met honderd stellen gepraat over de doop en hebben we samen de doopformulieren gelezen. Ter voorbereiding op zo'n gesprek leest iedereen de drie doopformulieren. Bovendien schrijven ze als ouders elkaar een brief over hun verwachtingen van elkaars rol in de opvoeding. Of ze schrijven een brief aan hun kind over de reden waarom ze hem of haar laten dopen.

Het lijkt me aardig om, naar aanleiding van deze gesprekken, in dit artikel een paar waarnemingen op een rij te zetten. Hopelijk kunnen we hier samen onze winst mee doen.

1. Formulieren werken niet meer.

Vaak hoor ik van jonge ouders dat het fenomeen "formulier" hen niet aanspreekt. Pas als ze thuis, ter voorbereiding op ons gesprek, het formulier lezen worden ze getroffen door een mooie gedachtegang uit een formulier. Vooral de passages waarin de belofte van Vader, Zoon en Heilige Geest worden verwoord, zijn geliefd. Natuurlijk speelt het een rol dat ze het formulier juist nu betrokkener lezen; het gaat immers over het kind dat ze zelf verwachten. Toch heeft het voorlezen van een onderwijzend formulier niet als eerste doelgroep de doopouders, maar de hele gemeente. Kennelijk is tientallen jaren (van tientallen keren per jaar) voorlezing van het formulier voornamelijk langs hen heen gegaan. En wie herkent dit niet? Zodra er een formulier voorgelezen wordt, haken veel kerkgangers af. De hedendaagse vertaling van het jongste groene boekje is een goede verbetering, maar het helpt niet tegen deze kwaal. Ook het mooi op toon voorlezen helpt niet. Dus, tegenwoordig bereik je de gemeente steeds minder met een standaardformulering.

Ik zal in het vervolg ook inhoudelijk wat kritische kanttekeningen maken bij formuleringen. Bij voorbaat merk ik nu al dat ik niet veel heil verwacht van verbeterde formuleringen, omdat elke verbetering blijft vallen in de categorie "formulier". Er valt iets voor te zeggen om wel een vaste formulering te behouden voor de *beloften* die de doopouders doen, maar voor de rest pleit ik ervoor in een doopdienst geen formulier meer te gebruiken. Soms gebruik ik dit formulier al niet meer. Laten we elkaar de vrijheid gunnen om onderwijs over de betekenis van de doop in meer eigentijdse en effectieve vormen te gieten.

Overigens vind ik het, liturgisch gezien, ook niet passend de viering van het sacrament zo te belasten met een uitleg van wat je gaat doen. Telkens weer merk ik hoe vreemd het voelt: iedereen zit klaar in de kerk om de bediening van de doop te zien, en dan wordt het eerst uitvoerig uitgelegd. Alsof we nog niet weten wat er gebeurt. Alsof het teken niet duidelijk genoeg is. Alsof je een grap eerst uit gaat leggen.

Om een sprong te maken neem je vaak een aanloop. Dan spring je verder. Maar deze aanloop haalt de vaart er alleen maar uit.

2. Het doopformulier houdt geen rekening met de aanwezigheid van (nog-)niet-christenen of van ex-christenen.

De ervaring leert dat buren, collega's, vrienden graag ingaan op een uitnodiging om de doopdienst bij te wonen. Het voordeel van een maandelijkse doopdienst is dat je nu ook makkelijker al op je geboortekaartje de doopdatum kunt vermelden. Geen van de huidige drie formulieren houdt rekening met de aanwezigheid van niet christenen in een doopdienst. Elk formulier gaat er van uit dat alle aanwezigen gedoopt zijn, een gemiste kans. Waarom geen uitnodiging aan niet gedoopte mensen om de mogelijkheid te overwegen zelf gedoopt te worden? Vertel over de eerstvolgende Alpha cursus. Waarom geen appel op mensen die hun doop niet meer benutten om dat alsnog te doen? Waarom geen gebed voor ouders van wie de kinderen ongelovig zijn geworden? Gebed voor deze kerkverlaters zelf, zeker nu er weer een aantal van hen in de kerk zit?

We hebben in Groningen-Oost geregeld te maken met ouders waarvan de één wel en de ander geen lid is van de kerk en soms ook geen christen is. Vroeger maakte ik wel mee dat in feite zo'n niet gelovige vader tijdens de doopdienst volledig genegeerd werd. Hij zat er volledig voor Jan Doedel bij. Wij hebben ervoor gekozen om ook de niet gelovige ouder een belofte te laten geven (als hij of zij dat wil natuurlijk, maar ik heb nog nooit meegemaakt dat ze dat niet willen, behalve bij iemand die moslim is). Die belofte is aangepast aan de situatie. Deze belofte kan zijn: "beloof je samen met je vrouw / man je kind een christelijke opvoeding te geven", maar ook 'kaler': "beloof je je vrouw / man de ruimte te geven jullie kind als christen op te voeden."

3. Het verdedigen van de 'kinderdoop' werkt niet.

Ik hou niet van het woord 'kinderdoop'. Het wekt de suggestie dat als er kinderen gedoopt worden dit een speciaal soort doop is, anders dan die van een volwassene. Je krijgt dan twee dopen: kinderdoop en volwassendoop. Het gaat in de doop om *de doop* en niet om het tijdstip waarop je gedoopt wordt. Daarom gebruik ik het woord 'kinderdoop' tussen aanhalingstekens.

Vanouds is in het doopformulier een passage gewijd aan het verdedigen van het goed recht van de 'kinderdoop'. Ik merk dat de meeste jonge ouders die ik spreek blij zijn met de doop van hun kind. Zeker, er is ook een groeiende groep die hier wel degelijk moeite mee heeft, en ervoor kiest om hun kind niet te laten dopen. Soms gaat dit om gemengde relaties: de niet gelovige wil niet dat het kind gedoopt wordt. Maar soms gaat het ook om mensen die sympathie koesteren voor het standpunt van de 'geloofsdoop'. Ze worstelen er zelf mee dat ze niet bewust als gelovige de doop hebben meegemaakt, gaan meestal niet zo ver dat ze zich alsnog laten (over)dopen, maar willen hun kind niet met hun beslissing 'belasten' door het al als baby te laten dopen. Maar de meeste ouders die ik spreek zijn blij dat hun kind ook gedoopt mag worden.

Het valt me op dat de polemische toonzetting (met name in formulier 2) op weinig instemming kan rekenen. Dit heeft twee redenen.

De eerste reden is dat doopouders zelf overtuigd zijn van het goed recht van de doop van kinderen, maar dat ze ontdekken dat het allemaal minder zwart wit ligt. Ze laten met overtuiging hun kind dopen, maar begrijpen dat anderen op grond van hun inzicht in de bijbel tot andere conclusies komen. Op de een of andere manier zouden we dat onderlinge christelijke respect voor andere conclusies een plaats moeten geven in een doopdienst.

De tweede reden is dat men het niet gepast vindt om juist in een doopdienst hier zo'n punt van te maken. In mijn eigen woorden: liturgisch voelt het onprettig aan om in het onderwijs en ook de eerste doopvraag als het ware een punt te scoren op onze 'tegenstanders'. In de stad Groningen kennen we een gemeente waar veel ex-Gereformeerden zich als volwassene laten

dopen en in die diensten werd er vrijwel altijd werk van gemaakt om af te geven op de 'kinderdoop'. Het voelt alsof je met gelijke munt terugbetaalt als je er werk van maakt om de 'kinderdoop' te verdedigen en daarmee de 'volwassendoop' te veroordelen.

Je zou (als je dan toch perse een formulier wilt blijven gebruiken) moeten zoeken naar formuleringen die zonder defensief of veroordelend te zijn, laten zien hoe mooi het is dat God zelfs onze kleintjes mee neemt naar Christus. Formulier 3 gaat aardig in die richting.

4. Behoren of mogen?

In de eerste doopvraag zeggen we dat onze kinderen "gedoopt behoren te zijn".

Velen horen dit alsof je bij de eerste belofte waar je 'ja' op zegt, het niet kunt laten om terloops ook nog even een punt te scoren op de baptisten. "Ja, ik vind dat het ook echt zo moet, je moet je kind laten dopen, net zoals ik nu doe en als je dit niet doet, dan doe je niet zoals het behoort." Volgens mij is dat niet de bedoeling van deze formulering, en kun je het woordje 'behoren' ook anders beluisteren.

In de eerste vraag gaat het volgens mij om het volgende: je wilt het grote wonder verwoorden, dat onze zondige kinderen dankzij Christus heilig zijn en daarom als gedoopte kinderen door het leven mogen gaan. 'Behoren' heeft voor mij hier de klank van verwondering, of van een gezonde vanzelfsprekendheid: als het er zo voorstaat, dan kun je je toch niet indenken dat je je kind ongedoopt zou laten? Ik gebruik daarom graag de volgende formulering bij vraag 1: "... en daarom als lid van de gemeente *gedóópt mogen worden*".

Ik snap dat het woordje *mogen* ook weer voor misverstand vatbaar is, alsof je hiermee zegt dat de 'kinderdoop' een optie is: het mag, maar het hoeft niet. Dat is niet mijn bedoeling, als je de nadruk legt op het woordje *gedóópt*, voorkom je dat misverstand.

Het punt is dat ik zo graag zou willen dat we ons niet opsluiten in de discussie over de vraag op welk tijdstip de doop moet plaatsvinden, maar dat we meer focussen op de inhoud van de doop: bij Christus mogen horen. Je staat niet in de kerk om een statement te maken in een dogmatische discussie maar om verwonderd uit te spreken hoe goed God is voor jouw kind, dat Hij ondanks onze slechte start (in zonde ontvangen en geboren) door Christus je kind door de doop in de gemeente invoegt.

5. Is jouw kind zondig en schuldig ter wereld gekomen?

Altijd brengen jonge ouders als punt van bespreking in dat 'in zonde ontvangen en geboren', of in de nieuwe versie "Erkent u dat uw kind zondig en schuldig ter wereld is gekomen"

Meestal in de trant van: "Tja, het is misschien wel zo, maar het komt wel heel hard over bij zulke lieve baby'tjes. En vergeet niet hoe negatief dit overkomt bij buitenstaanders!"

Ik maak nu even een uitweiding over de leer van de erfzonde.

De uitdrukking komt bij David vandaan uit Psalm 51. Hij is bij Batseba vreselijk onderuit gegaan en moet dat eindelijk toegeven. Dan gaat hij daarin tot op de bodem. Het is geen toevallig foutje van hem maar het is structureel. Het zat er al van het begin af in: zondig en schuldig ter wereld gekomen als hij is.

In Efeziërs 2:3 analyseert Paulus onze menselijke situatie zo: we lieten ons – vóór God door Christus tussenbeide kwam- door onze slechte impulsen regeren en stonden van nature bloot aan de toorn van God.

Om nog een van de vele Bijbelgegevens te noemen die de leer van de erfzonde ondersteunen: Paulus geeft een typering van de mensheid en de geschiedenis als hij zegt: "zoals door de ongehoorzaamheid van één mens alle mensen zondaars werden, zo zullen door de gehoorzaamheid van één alle mensen rechtvaardigen worden"(Romeinen 5:19).

Christus zelf dringt er in het gesprek met Nikodemus op aan dat hij en wij allemaal opnieuw geboren moeten worden: "Wat geboren is uit een mens, is menselijk, en wat geboren is uit de Geest is geestelijk"(Johannes 3:6).

Het gaat dus telkens om een uitspraak of aanklacht of schuldbelijdenis van volwassen en toerekeningsvatbare mensen, collectief en individueel, in hun schuld, die dieper zit en grotere consequenties heeft dan wij prettig vinden.

De kortsluiting vindt plaats omdat in een doopdienst de aandacht gericht wordt op een lief baby'tje over wie dan als een donderslag bij heldere hemel ineens deze woorden van toorn en zonde worden uitgesproken. In het oudste eerste formulier gebeurt dit zelfs meteen aan het begin van het formulier. In alle formulieren, ook de jongste twee, blijft het het eerste dat door de ouders in de eerste doopvraag wordt uitgesproken over hun lieve baby'tjes: "Erkent u (waarom trouwens die u-aanspraak voor een broer of zus in geloof?) dat uw kind zondig en schuldig ter wereld is gekomen en daarom aan allerlei ellende en zelfs aan het eeuwig oordeel onderworpen is...?"

Ik zie hier zelf minstens drie problemen.

- a. De leer van de erfzonde zegt iets over ons als mensheid, en over ons als ouders. En per conclusie geldt dit ook voor kleine kinderen, maar nooit los van dit grotere geheel. In een doopdienst in de 21ste eeuw is de aandacht allereerst op het individuutje gericht. Een ouder bij het doopvont zou eigenlijk allereerst iets over zichzelf moeten belijden: Ik ben zondaar en daarom kan ik niet anders dan een zondig mens ter wereld brengen. Wij staan hier samen als zondaars, en ons kind is daarop geen uitzondering. Ik probeer hier uiting aan te geven door te vragen: "erkennen jullie, dat jullie kind, *net als jullie en wij allemaal*, zondig en schuldig ter wereld is gekomen..." Maar het blijft een magere oplossing.
- b. De leer over de erfzonde is niet hetzelfde als de leer over de mens, maar slechts een aspect ervan. Basaler is dat de mens en ook de kleine dopeling schepping is van God, door Hem gewild, door Hem geroepen, door Hem bemind. Dat krijgt allemaal extra kleur door de zwarte achtergrond van de erfzonde. Maar in onze tijd kun je om verschillende redenen niet meer *beginnen* bij de erfzonde als je het over kinderen hebt. Ik stel me zo voor dat in de zestiende eeuw toen het oudste formulier ontstond, het besef van God als Schepper vanzelfsprekend was, en dat je daardoor in het dooponderwijs de zonde meteen ter sprake kon brengen. "Wij en onze kinderen zijn in zonde ontvangen en geboren en daarom rust Gods toorn op ons". Vandaag kun je dit niet meer vanzelfsprekend als bekend veronderstellen, maar moet je beginnen bij de schepping, bij God zelf.
- c. Wie vandaag de eerste keer dat een kleintje de kerk wordt binnengebracht, meteen begint over zonde wekt de indruk dat de leer over de mens en de leer over zonde samenvallen. Dat is niet alleen onjuist, het is ook onbarmhartig voor al die mensen die juist onder dit samenvallen zo geleden hebben, die getiranniseerd zijn door een zondeleer die hun mens-zijn ontkende. Juist ook voor buitenstaanders is het van belang de zonde op het goede moment en in het goede verband ter sprake te brengen. Door de hedendaagse psychologisering van ons mensbeeld, zijn wij als mensen van nu geneigd om de woorden over zonde en toorn van het formulier op te vatten als een uiterst negatief mensbeeld van de kerk.

6. "Zoals hier in de vrijgemaakte kerk geleerd wordt'?"

Nog iets dat geregeld ter sprake gebracht wordt. De tijd ligt achter ons dat we alle kerken in een makkelijk schema van waar en vals onderbrengen. En gelukkig hebben we in elk geval gebroken met een traditie van tientallen jaren om alleen de vrijgemaakte kerk de ware kerk te noemen. Twintigers en dertigers van nu hebben dat soms nog wel op catechisatie en in de opvoeding opgepikt maar de meesten hebben het zich niet meer eigen gemaakt. Maar deze doopvraag over de leer van de christelijke kerk hier, roept daarom wel een allergische reactie

op: moet ik nou bij de doop van mijn kind toch weer uitspreken dat onze kerk de enige ware is: “zoals dat hier in de christelijke kerk geleerd wordt”?

Ik leg het zo uit: je spreekt eerst uit dat je de bijbel als Gods verlossende woord kent. Maar de bijbel is een dik boek waar je in je eentje maar zo de weg niet in vindt. Daarom heeft vanouds de kerk als een leeswijzer de apostolische geloofsbelijdenis geformuleerd, als kern van het christelijke geloof in God, Vader, Zoon en Heilige Geest. Deze belijdenis komt voort uit de formule die bij de doop gebruikt wordt. En deze belijdenis zet je midden in de brede wereldwijde en eeuwenoude kerk.

En in die brede traditie willen we ook in de christelijke kerk hier, dat is de gereformeerde kerk van Groningen-Oost, staan. Je wordt gedoopt in de katholieke kerk (er is geen vrijgemaakte doop) en hier willen we deel van de wereldwijde kerk uit maken op een gereformeerde manier.

Ook hier merk ik weer hoe deze formuleringen belast zijn door ons recente kerkelijke verleden.

Ik begrijp dat anderen er een striktere uitleg aan geven: je kunt vraag 2 lezen als een steeds verdere toespitsing: bijbel, apostolische geloofsbelijdenis, drie formulieren van enigheid (die worden immers hier geleerd). Maar ik vind juist de term ‘hier in de christelijke kerk’ royaler, minder polemisch en afschermend.

Wij vragen in de gereformeerde kerk aan ambtsdragers om de leer van de drie gereformeerde belijdenissen te onderschrijven, maar bij gemeenteleden is dit minder strikt geformuleerd: van hen wordt verwacht dat ze van harte mee willen doen in een gereformeerde kerk.

Bij de doop van je kind schrijf je niet andere kerken af, maar geef je aan van harte in deze gereformeerde kerk mee te willen doen en je kind een plek te gunnen.

7. Onderwijzen en laten onderwijzen

Nog iets waar ons kerkelijke verleden ons parten speelt. De derde belofte houdt in dat we onze kinderen in de leer van de kerk zullen onderwijzen en laten onderwijzen. In het groene boekje is de derde vraag wat anders omschreven: je belooft je kinderen “te onderwijzen en laten onderwijzen, om hen te leren begrijpen wat het betekent om gedoopt te zijn.” Bovendien is eraan toegevoegd dat we hen voor zullen gaan in een christelijke manier van leven. Maar het accent blijft eenzijdig liggen op het *onderwijs* en leren *begrijpen*.

In de jaren 60 van de vorige eeuw toen het gereformeerde onderwijs opkwam werd deze belofte gebruikt om ouders ervan te overtuigen dat ze hun kinderen ook naar een school moesten sturen waar de gereformeerde leer van de drie formulieren van eenheid werd onderwezen. Daarvoor deed de volgende tweetraps-redenering dienst: in vraag 2 sprak je je uit voor de gereformeerde belijdenissen, in vraag 3 heb je beloofd dat niet alleen zelf te onderwijzen maar ook op school te laten onderwijzen. De algemeen christelijke scholen waren dan misschien nog wel christelijk maar zeker niet gereformeerd, en dat gereformeerde onderwijs naar de in vraag twee genoemde leer had je wel beloofd hen te gunnen. Dus: naar een gereformeerde school.

Twintigers en dertigers kennen deze redenering niet meer, maar nog wel de gedachte dat je je kinderen automatisch naar een gereformeerde school stuurt, en ze koppelen dit soms ook nog wel aan de derde doopbelofte.

Mijns inziens betekent de belofte allereerst dat je ze door de kerk (daar ging vraag 2 over) wil laten onderwijzen. Dus dat je je kinderen laat opgroeien midden in de gemeente en hen mee laat doen met wat de kerk biedt aan onderwijs.

En zo komt het tot een goed gesprek over gereformeerd onderwijs, met alle ruimte om voor- en nadelen te wegen.

8. Gods verbond.

Er zou nog van alles te zeggen zijn, bijvoorbeeld over Noach en de zondvloed, over de Farao en zijn leger, die vanouds in het gebed voorkomen, maar die voor mensen van nu volkomen uit de lucht komen vallen.

Een enkele keer vraagt men of het ook mogelijk is om een kind te laten onderdompelen. Het formulier geeft daar toch ook ruimte voor: “bij de doop word je in water ondergedompeld of met water besprenkeld”. Het is er tot nu toe nog nooit van gekomen in onze gemeente omdat niemand er echt op stond, maar ik zou die beeldtaal wel sprekend vinden. Ja, ook bij een baby.

Dat raakt aan het volgende: Bij de uitleg van de betekenis van de doop is het idee van het verbond beheersend, met de beloften van Vader, Zoon en Heilige Geest en de eis van nieuwe gehoorzaamheid. Daarbinnen komt wel de eenheid met Christus in zijn dood en opstanding ter sprake, als onderdeel van de belofte van de Zoon, maar niet als uitleg van de beeldtaal van de doop. Het derde formulier brengt Romeinen 6 (met Christus begraven worden en opstaan) wel iets explicieter dan de eerste twee formulieren naar voren, maar het wordt nog niet structuurbepalend voor de uitleg van de leer van de doop, terwijl het vanuit het Nieuwe Testament wel meer voor de hand ligt om de doop vanuit de eenheid met Christus dan vanuit het verbond ter sprake te brengen. Daarvoor zou je het hele formulier (mocht je blijven kiezen voor een formulier!) moeten herschrijven. Dat zou wel de moeite waard zijn om zo te proberen de waarde van de doop als verbinding met Christus' dood en opstanding beter te vertolken. Opvallend is dat de meeste ouders de doop vooral mooi vinden, en fijn. Een doopdienst moet vooral uitnodigend en niet te streng zijn, maar bevestigend en bemoedigend. Een doop die met Christus sterven symboliseert, zou dit kunnen doorbreken. Zo kan de zonde en de overwinning ervan vanuit Christus goed ter sprake komen.

Het leek me goed om deze ervaringen die ik de laatste vijf jaar opdeed met jullie te delen. Ik ben benieuwd naar reacties. De laatste keer dat we een doopavond hadden zei een aanstaande moeder: ”Allemaal wel mooi zoals jij het ons uitlegt en nuanceert, maar je hebt er wel veel woorden voor nodig. Waarom blijven we toch zo aan die oude formulieren en formuleringen hangen als ze niet werken en zo makkelijk worden misverstaan?”

Goeie vraag!

Jan-Willem Roosenbrand is predikant van de Gereformeerde kerk van Groningen-Oost.